

НОМО SOVIETICUS ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ТИП ЛЮДИНИ (ЗА ТВОРЧИСТЮ С. АЛЕКСІЄВИЧ)

Марія Братасюк

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна,
pateu_mag@ukr.net*

Досліджено на матеріалах творчості С. Алексієвич радянський тип людини. Наголошено на малорозробленості українськими філософами цієї проблеми. Підкреслено актуальність досліджуваної проблеми, оскільки людина радянського типу, “червона людина”, у масі своїй в значній мірі гальмує проведення реформ в пострадянській Україні. Розкрито характерні риси людини радянського типу.

Ключові слова: радянська людина, свобода, тоталітаризм, пострадянська реальність, соціальність, соціокультурне середовище.

Дослідження людини завжди було актуальним для філософів. Сучасні людинознавці продуктивно працюють у цій площині [1; 2; 3; 4; 5; 6], проте, попри все багатство досліджень, існує низка проблем, що потребують інтенсифікації зусиль філософської спільноти. Серед них – дослідження людини типу гомо советікус. Суспільство – це продукт взаємодії індивідів і водночас – це надлюдська сила, що є незалежною від них, має свою логіку розвитку. Люди залежать від об’єктивних умов та обставин життя, і водночас вони змінюють ці обставини. Людина сформувала, створила, ствердила себе як суб’єкт трудової діяльності, як мислячу й духовно-культурну істоту [7; 8; 9; 10]. З одного боку, людина – це продукт своєї епохи, її досягнень та прорахунків, її злетів та помилок, її ідеологічних штампів, стереотипів мислення тощо. А з іншого, людина – це результат, відбиток усієї історії людства, всього світового соціокультурного процесу. Саме як культурно-історична (надсоціальна) істота людина поєднує в собі універсальність та унікальність, загальнолюдське та індивідуально-неповторне, вона здатна до самодетермінації, творчого самоздійснення, самовираження, індивідуальної свободи, тобто стає духовною істотою [9].

Суспільне як форма колективістського “ми” тривалий час трактується в соціологізаторських ученнях як чинник, що є визначальним стосовно людини. “Людина, – читаємо у “Філософському словнику”, – це суспільна істота, в діяльності якої виявляються суттєві характеристики найвищого якісного рівня матеріального світу – суспільного буття. Вона не тільки природна істота, вона людська природна істота, тому сутність її визначається сукупністю усіх суспільних відносин, а не тими або іншими механічними, фізичними, біологічними і т. п.

характеристиками, які, хоч і притаманні людині, проте підпорядковані тут якісно вищим, суспільним характеристикам” [17, с. 264]. Як бачимо, визначальним чинником становлення людини тут є суспільне, якому підкорено природне, людська біологія та фізіологія. Апогею цей погляд на людину, її становлення та розвиток сягає в марксизмі, і реальним типажем втілення цієї філософії стала радянська людина. Цей тип людини до цього часу не привертав достатньої уваги українських дослідників. І марно, оскільки, як засвідчила пострадянська історія, її безпосередній чи опосередкований вплив на суспільні процеси цієї епохи є без перебільшення визначальним. Дослідити цю людину, виявити екзистенціали її буття, вникнути в її світ, зрозуміти її мотивацію, світоглядні установки, цінності та переживання, і, що особливо важливо, – її місце і роль в пострадянському часі – це і цікаво, і актуально, щоб краще зрозуміти процеси сьогодення, наше нинішнє буття, наші прорахунки, нашу недолугість тощо.

Знаковою в цьому сенсі є творчість Нобелівського лауреата Світлани Алексієвич, яка присвятила низку своїх напрацювань дослідженню феномена гомо советікуса, тобто людини радянського типу [11; 12; 13].

Соціальне “я” людини є сукупністю набутих індивідом якостей у соціумі для забезпечення індивіда, його зв’язку із соціумним середовищем, що має духовно-культурний вимір [16]. Кожне суспільство формує людину відповідно до своїх цілей, завдань, потреб та й загалом духу свого часу. Сімдесят три роки існування радянської влади не могли не накласти свій відбиток на кожного, хто жив у тій країні. За цей період було сформовано спільноту людей, яка дістала назву “радянський народ”, а представник її – homo sovieticus (далі – гомо советікус). Особливо промовистою в цьому плані є робота С. Алексієвич “Час second-hand (кінець червоної людини)” [12]. Дослідження цієї авторки, безумовно, актуальне, оскільки люди типу гомо советікус є діючими особами нашого сьогодення, вони без перебільшення чинять величезний вплив на сучасний український розвиток. Реформи в Україні в останні два десятиліття не відбуваються, після Революції Гідності, відчутно не розпочавшись, загальмувалися, і якщо придивитися пильніше до чинників, що причетні до цього, то можна виявити серед інших великий “внесок” “червоної людини”, яка не прагне змін, а ностальгує, як не дивно, за радянським минулим.

С. Алексієвич зазначає, що формування нового типу людини – “червоної людини” – було “жахливим експериментом”. І його результат не менш жахливий – оця спільнота “червоних” людей, що кинули виклик здоровому глузду, загальнолюдським цінностям, стали гвалтівниками всього живого і позитивного, життєствердного. Досліджуючи радянську епоху з позицій сьогодення, авторка ставить діагноз тому, що зроблено за останні чверть віку, після розпаду СРСР. Це діагноз “нашому злочинному романтизмові”, – підкреслює авторка, – “нашій мовчанці, нашій теперішній німоті й мовчанню еліти”, що поступилася владою бандитам [12]. Це не політики, вважає С. Алексієвич. Це орден тих людей, що дорвалися до російського

пирога і здійснили його розподіл. Історія має здатність повторюватися. Щось подібне в Росії сталося раніше, в 1917 році під час Жовтневого перевороту.

Аналіз цієї позиції авторки спонукає до роздумів і зумовлює появу запитання: А чи була справді еліта в СРСР? І чи була у неї влада, щоб поступитися бандитам, своєрідному ордену, що “розділив російський пиріг”? – Схоже на те, що влада і була у бандитів, і так у них і залишилася. СРСР був створений засобами насильства над десятками мільйонів людей, він існував завдяки тотальному насильству, здійснюваному орденом насильників над всіма, хто вцілів і вижив. Це те, що об’єднує бандитів початку ХХ ст., тих, що здійснили Жовтневий переворот і, зруйнувавши Російську імперію, захопили владу і почали будувати на 1/6 земної кулі комунізм, і кінця цього ж століття – які, використавши розпад радянської імперії, захопили владу і почали будувати “приватний комунізм”, зневажаючи культурно-цивілізаційні норми співжиття, керуючись філософією інстинктивізму.

Зрозуміло, що за те, що відбулося в 90-х роках ХХ ст., хтось має відповідати. Роздуми авторки на цю тему нині корисні й актуальні для нас, оскільки українці в 90-х роках пережили такий самий експеримент над собою, що й росіяни. Україна в цей період теж стає тотальним криміногенним соціумом, формує олігархічний режим, втрачаючи слабкий реальний республіканізм, українці опиняються в становищі внутрішньо окупованого народу. Це вже український час second hand.

Авторка покладає відповідальність за всі ці трансформації 90-х років на освічену та духовно розвинуту частину суспільства, представників національної еліти. Не кати, і не жертви винні у тому, що такий жахливий експеримент, як творення криміналізованої дійсності кінця 90-х, відбувся. С. Алексієвич проводить слушну ідею, стверджуючи, що варварству і насильству, філософії інстинктивізму, життю “по поняттям” має протистояти дух, духовність, а отже, ті люди, які є їх носіями [11; 12]. Це не нова ідея, вона неодноразово звучала в історії філософії: вдосконалювати дух, збагачувати духовність закликали буддисти, ідеал духовно наповненої людини як альтернативу всілякому насильству і свавілля розвивали релігійні філософи, в духовному зростанні людини і соціуму шлях до гармонійного світу вбачали Г. Сковорода, Т. Шевченко, М. Бердяєв, І. Огієнко, А. Шептицький, Д. Донцов та низка інших українських та зарубіжних мислителів. Іншого шляху для недопущення подібних експерименту 90-х не існує.

Проте історія засвідчила, що в Росії кінця ХХ ст. духовний потенціал соціуму був дуже мізерним. Російська інтелектуальна еліта зрадила свій народ. Очевидно, що духовний вимір російського життя був дуже поверхневим, вважає С. Алексієвич, бо дуже швидко цю духовність здолала “глибина власної кишені”. Любов до народу, всього свого, рідного, чим дорожили і що стверджували, була нею подолана [12]. На думку авторки, цю перевірку “глибиною власної кишені” мали пройти не лише політики, а всі представники радянської інтелігенції, всі носії духовного, кожен на своєму місці. І, мабуть, – кожен громадянин, бо стверджувати, оберігати, захищати

цивілізовані засади життя має кожний. Правовий порядок життя створюють і захищають всі. Правова держава не може бути створена одним якимось прошарком суспільства [14]. Це справа всіх і кожного, і особливо освічених громадян, духовно-інтелектуальної еліти, “луччих людей” (Д. Донцов), покликаних бути провідниками нації, носіями загальнолюдських ідеалів і цінностей.

Проте російська еліта цього випробування не пройшла, вона не склала іспит на випробування гаманцем. Не змогла скласти цей іспит і українська еліта, і вона не може зняти із себе відповідальності за деградацію суспільних відносин, тотальну криміналізацію українського життя. Вона теж зрадила себе, свій народ, і свободу, і інші свої ідеали. С. Алексієвич акцентує на бездіяльності, пасивності, злочинному мовчанні людей, які повинні були реагувати на наступ асоціальних прошарків, філософію інстинктивізму, бездуховність, наростання насильства [12]. Ці претензії, схоже, цілком виправдані.

Людина типу гомо сапієнс обрала мовчанку замість активного протесту, бо нею водив страх втратити насиджене місце, дуже часто – той мізер, мінімум, але постійний мінімум, що називався зарплатою, який вона отримувала від криміналізованої влади. Ці люди мовчки спостерігали, та й спостерігають нині, видатну несправедливість, яка творилася і продовжує творитися в суспільстві. У російського народу, – пише С. Алексієвич, – традиція бездуховності, агресії, свавілля, грубої фізичної сили, аморальності, неокультуреності, неосвіченості виявилася значно потужнішою від духовної традиції [12]. Воно і не дивно, бо більшовицька еліта, тотально заперечуючи загальнолюдські цінності, духовну парадигму життя звела до комуністичної ідеології та такої ж практики. На такому “безґрунтів’ї” (Л. Шестов), що тривало упродовж трьох поколінь, вирости і відповідно виховалися люди, що були отруєні чадом комуністичної ідеології та класової моралі, люди, що не сповідували загальнолюдських цінностей та принципів, що відображають фундаментальні засади життя, не були прихильні до них, не цінували їх, а тому захистити їх від знищення новоявленими комерсантами з криміналізованого світу не могли, та й не вважали за необхідне. Радянський спосіб життя, що базувався на мовчанні і покірливості усередненого гомо советікуса, – це дуже сумний досвід, який, не зважаючи на те, що комуністична ера пішла в історію, продовжує чинити тотальний вплив на нинішнє російське і, значною мірою, на українське сьогодні. Бо ці люди, що творили цю еру, цей тип людей, – це наші сучасники, вони поряд з нами, серед нас, у кожному із нас зі своїм внутрішнім світом, кодами і стереотипами сприйняття, мислення і поведінки, цінностями, світоглядними установками тощо.

Нинішня поліцейська путінська Росія – це сумний і небезпечний наслідок зради народу і свободи російською інтелігенцією, яка у моральному плані вибрала себе. Цей вибір в кінцевому підсумку став зрадою і її ж самої, бо в нинішній Росії бути самою собою духовно розвиненій людині навряд чи можливо. Дещо втішніша ситуація складається в сучасній Україні, яка теж пережила зраду своєї інтелігенції.

Але після досвіду двох Майданів поки що незміцніла українська свобода дісталася поколінню, яке, схоже, повертатися в тоталітаризм не захоче. Майбутнє покаже, чи це так насправді.

А тепер перейдемо до детальнішого аналізу С. Алексієвич гомо советікуса як типу людини, що з'явився внаслідок радянського експерименту. Ця людина дійсно типаж, вона скрізь, вона – масовий феномен. Щоб досягнути мети – розкрити, якою є людина цього типу, – авторка використовує спеціальну методологію. Найперше вона використовує екзистенційний підхід, дивиться на цю людину зсередини, це “внутрішній погляд” на людину в усій повноті її радянського існування, “людина – в – радянському світі”. Це погляд на людину, що перебуває все життя в екстремальній ситуації, на межі буття і небуття, і яка так звикла до цього екстремального буття, що не зауважує його абсурдності, і іншого буття, що мало шанс з'явитися на початку 90-х, як правило, не прагне і не приймає [11; 12; 13].

Авторка пише у своєрідному стилі, для свого дослідження використовує сповіді, монологи, унікальні розповіді людей, що жили в радянську епоху і, опинившись на порозі 90-х перед вибором, не пройшли випробування свободою. У С. Алексієвич немає оцінок, критики, категоричних висновків. Вона просто вслухається, вчувається в цих людей, вживається у їхній внутрішній світ, щоб макимально зрозуміти цю “людину-в-радянському бутті”, що виявилася настільки живучою і значимою для сьогодення. Через ці монологи та сповіді феномен “червоної людини” постає як специфічна суб'єктивна реальність, що пережила свій час і продовжує чинити вплив на пострадянську дійсність [11; 12].

Авторка вслухається в людей, яких поглинула комуністична ідеологія, які були в'язнями радянських концтаборів, які були на межі між життям і смертю, вони страждали, переживали фізичні болі, але, які, пройшовши ці випробування, однак, заявляють: “...споганили соціалістичну ідею”. Їм жаль їхнього минулого, їхнього світу, який розламався, їхніх сподівань, які уже ніколи не будуть реалізованими [12].

Це трагічні персоналії. Все їхнє життя, їхній внутрішній світ, “я” кожного із них, як і епоха, – це суцільний трагізм. Душа кожного із них – як оголений нерв, це справді люди-страждальці. Вони тотально розчаровані тим, що сталося. Чим вони живуть? – Ностальгують за минулим, звернені у минуле, живуть спогадами про нього, про ту усталеність і мінімальну забезпеченість, яку отримували як плату за лояльність до режиму, бо нині багато хто із них не має елементарних засобів до існування [12].

Соціальне “я” людини є сукупністю набутих індивідом якостей у соціумі для забезпечення індивіда, його зв'язку із соціумним середовищем [8; 9]. Проте суспільство може остаточно поглинути індивіда, особливо, коли він недостатньо добре мислить, є довірливим і нерозбірливим. Дослідження С. Алексієвич на тему “червоної людини” засвідчують, що людям типу гомо советікус властивий романтизм. Вони вірять у високі ідеали і ненавидять міщанство, заземленість,

прагматизм, комерціалізм тощо, що і зумовило неприйняття ними на поч. 90-х приватновласницьких відносин та прагматичної психології. Представники типу гомо советікус смакують у минулому свою причетність до ідеалів комуністичного майбутнього. Вони мислять їх як щось високе і натхненне, за що варто боротися і навіть жертвувати своїм життям. Радянська дійсність була дуже багатою на “подвиги” простих радянських людей в ім’я комуністичного майбутнього. Ці люди звикли мислити себе знаряддями досягнення цієї мети, оскільки були впевнені у своїй винятковості – таких, як вони, більше немає, високі ідеали більше реалізовувати нікому, бо довкола ворожий капіталістичний світ з його приватним життям, де кожний є заземленим егоїстом [12].

Людська духовна суть, окрім нагромадження знань, проявляється в моральних пошуках, “муках совісті”, у пошуках сенсів життя, намаганнях зробити життя осмисленим, у проявах почуття прекрасного, “життя в істині”, вірності Богові тощо [15]. Саме у досягненні високих комуністичних ідеалів ці люди вбачали сенс свого життя. Пам’ятаючи про те, що вони першими у світі це роблять, вони виправдовують ту непомірно високу ціну, яку платило радянське суспільство за цей експеримент.

“Людина – природно-соціальна (курсив – М. Б.) істота, якісно особливий ступінь живих організмів на Землі, здатних до свідомої саморегуляції, завдяки чому вона постає як суб’єкт суспільно-історичної діяльності й культури” [15, с. 350]. Гомо советікус постає як людина дії, але він не суб’єкт і не особистість. Він маріонетка, виконавець, реалізатор планів радянських керівників. Йому потрібні не лідери, а вожді. Вся радянська реальність – це не просто “жахливий експеримент” (С. Алексієвич), це видатний, геніальний обман десятків мільйонів, навіть сотень, що в кінцевому підсумку закінчився дуже драматично-трагічно.

Покажемо в цьому плані є ставлення людей радянського типу до свободи. Свобода як вільний вибір своїх життєвих установок та принципів, як можливість стати індивідуальністю чи особистістю має в плані самоствердження, самовизначення, самоздійснення для людини-особистості надзвичайно важливе значення. Творчість С. Алексієвич засвідчує, що людина типу гомо советікус боїться свободи, оскільки готовності бути вільною у неї немає [11; 12], бо досвіду реальної свободи у них просто не було. Їх ніхто не вчив бути вільними, користуватися свободою, жити в свободі. Їх вчили помирятися за неї, пише авторка, і вони помирилися десятками тисяч, сотнями. Коли ж свобода стала на порядок денний як факт, вони її зраджують, вони від неї втікають, вони її не прагнуть, не знають, що з нею робити, хіба за невеликим винятком. Ці люди не сформовані як особистості, що готові бути автономними суб’єктами пізнання і дії. Вони і не могли такими стати, їх десятиліттями деперсоналізували, знищували як автономних суб’єктів, зомбували стереотипами тоталітарного світогляду та мислення, мілітаризували їх свідомість,

стандартизовували, штучно формували із них людей “нової історичної спільноти” – радянських людей.

Люди типу гомо советікус – це люди, позбавлені здорового глузду, – вважає С. Алексієвич. У них поруйновано інстинкт самозбереження, їм властивий хронічний страх за себе, за рідних, за країну. Вони не можуть бути іншими, бо живуть в атмосфері тотального насильства і страху. Цей страх справді хронічний. У чотирьох поколінь радянських людей, які виділяє С. Алексієвич, лише четверте, горбачовське, мало дещо менше страху, ніж інші: довоєнне, повоєнне та брежнєвське. Страх паралізував їх волю, тому улюблений спосіб життя цих людей – пасивно-споглядальний. Вони готові погаласувати, “випустити пар”, як це робилося масово на поч. 90-х, але, коли доходило до продуктивної довготривалої дії, вони зупинялися, у них до цього не було готовності [12].

Тип радянської людини – це “людина маси”. Не будучи особистістю, автономним суб’єктом, ця людина добре почувається в масі, в колективі, це “групова” чи “колективна” людина. Та епоха поцінювала “колективістське ми”, а не окремішне “я”, тому радянська людина прагнула опинитися в колективі, в групі, в масі людей. Серед них вона почувалася “своєю”, була “в своїй тарілці”, бо, опинившись сам на сам, наодинці із собою, вона почувалася невпевнено і розгублено, боялась приймати рішення, самовизначатися. Ці люди прихильні до групових цінностей. Не дивно, що в нинішній Україні так страждено іде процес формування реального суб’єкта права, готового творити та захищати право у будь-яких формах. Несформована особистість не готова стати повноцінним суб’єктом права і будувати правову Україну, а не кримінальну [12].

Люди типу гомо советікус, на думку С. Алексієвич, будучи чи то катами, чи то жертвами, відштовхують, бо однаково морально деградовані. Вони разом деградовані до критичної межі, бо зрадили загальнолюдські цінності, знехтували загальнолюдською мораллю, замінивши їх ефемерними груповими, класово-партійними. У них не виявилось імунітету супроти філософії інстинктивізму, яка ґрунтується на насильстві та людиноненависті, яка стверджує пріоритет сили над правом. Ці люди дуже швидко засвоїли, що книжка не нагодує, вони вчасно поміняли духовне на матеріальні блага в радянську епоху. Вони стали виконувати функцію обслуговування колишньої партеліти, що опинилася при владі. Саме вони стали соціальною базою збереження середньовічних сеньйорально-васальних відносин на поч. 90-х.

Гомо советікус – це тип людини-конформіста, пристосуванця, адаптанта, який, прийнявши принцип етатистського патерналізму, звик до опіки тоталітарної влади в умовах відсутності приватного життя і не зумів напрацювати власних умінь та навичок автономного буття, прийняття рішень у ситуації самовизначення. Радянська система наполегливо здійснювала селекцію людського матеріалу, відсіюючи мислячих та діяльних, що могли потенційно скласти загрозу для неї. Ця система

наполегливо стверджувала закон “виживання посередності” (С. Алексієвич), що дозволяв їй спокійно існувати, продовжувати себе надовго у часі. Можна нині лише уявляти масштаби інтелектуального занепаду та деградації в умовах тотального наступу радянської державної машини на вільну думку, духовність та креативність [12].

Така деперсоналізована, усереднена, не здатна до самовизначення радянська людина, позбавлена індивідуальних цінностей, задогматизована комуністичною ідеєю стала дуже добрим об’єктом маніпуляцій з боку тоталітарної влади. Ці люди і нині заважають жити і творити тим, хто дорожить своїм “я”, є самодостатньою особистістю, хто відкритий новаціям, хто прагне до якісних змін сам і допомагає відбутися їм у масштабах країни. В нинішній Україні їх дуже поки що багато. Це маріонетки політичного плану, які служать квазіпартіям і їх власникам, людям, які втілюють олігархічний режим. Це пасивно-споглядальна більшість, яка мовчки благословляє все, що відбувається в пострадянському українському просторі. Їм до всього байдуже, вони зберігають нейтралітет, зраджуючи загальнолюдські цінності за той мінімум благополуччя, який вони мають.

Червона людина – це маргінал, який стоїть на зламі епох, на роздоріжжі між капіталізмом та соціалізмом, який вічно “на шляху до комунізму”, який мігрує із сільської культури в міську, із аграрного виробництва – в промислове, індустріальне, який постійно живе у гуртожитках, бо не має власного житла тощо. Дорога і вічний рух, як виявиться, в нікуди – стають особливими цінностями для гомо советікуса: “Нынче меня дома не застанеш, Я в дороге, я в пути...”, – співалося у відомій радянській пісні. Ця бездомність – шлях до повної безвідповідальності гомо советікуса як “людини групи”. Ця людина – громадянин світу, космополіт. Вона не відповідальна за свій дім, бо у неї цінності зовсім іншого плану. Вона любить весь світ, але не здатна любити свій народ, націю, бо її навчили, що принцип націоналізму – це пережиток минулого [12].

Психіка гомо советікуса, як засвідчує творчість С. Алексієвич, зазнала відчутних злякисних деформацій, оскільки зберегти її здоровою в умовах мілітаризованого та криміналізованого середовища, що є тотальним і перманентним, неможливо. Масове переселення народів, масові репресії, десятки мільйонів, що пройшли через концтабори, полювання за “ворогами народу”, вільнодумцями, життя на “фронтах” – трудовому чи військовому – тощо – це весь той негативний досвід, від якого психіка гомо советікуса переставала бути функціонально повноцінною. Втрата здорового глузду, зруйнований інстинкт самозбереження, дезорієнтація і в просторі, і в історичному часі, коли падіння сприймається як злет, коли свавілля і неправу сприймаються як право, заідеологізоване бачення дійсності – це свідчення інволюції свідомості гомо советікуса [11; 12].

Гомо советікус – це моральний мутант, готовий у своїй духовно-практичній діяльності до різких небезпечних відхилень у різні сторони. Творчість авторки

пронизує осуд супердержави, яка втілює насильство над всім людським і людяним, над людською душею і тілом, над всім, без чого людське буття є неповноцінним [11; 12; 13].

В умовах тотального домінування цього бездушного механізму над людиною філософія стала бездуховною, педагогіка – дресурою, право – підступним неправом, мораль – порожньою декларацією. Це перевернутий з ніг на голову світ гомо советікуса, світ, де ентропія, розпад всього живого і людяного стає типовим і нормальним. В такому світі у гомо советікуса втрачається відчуття реальності і здатність осмислювати те, що з ним відбувається. В цьому світі тотального зла та абсурду, тотальної стерильної несвободи не залишається місця для духа та духовності.

Країна тотального зла та абсурду пішла в історію, але залишилися люди типу гомо советікус. Будучи посередностями, не дивують нічим і не здатні дати нічого, вони розуміють, що їм треба “служити” тим, хто дає засоби для життя, “блага”. Вони цю місію виконують і дуже нею захопилися. Це захоплення набрало масового характеру, процес набув власної логіки розвитку. Вони не помічають, як поволі сприяють відтворенню способу життя, де простір свободи все більше звужується. Ці люди стали соціальною базою морально-етичної деградації уже пострадянського українського суспільства. Вони спокійно дозволили невеликій групці людей приватизувати державні інституції. Без них був би неможливим олігархічний режим, який тотально впливає нині на всі сфери українського соціуму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бубер М. Проблема человека [Текст] / Мартин Бубер // Мартин Бубер. Два образа веры. – М. : Республика, 1995. – С. 157–232.
2. Гуревич П. Философская антропология: учебное пособие П. Гуревич. – М., 1997. – 234 с.
3. Рікер П. Сам як інший [Текст] / Поль Рікер ; [пер. з фр.]. – К. : Дух і літера, 2000. – 458 с.
4. Шелер М. Положення людини в космосі [Текст] / Макс Шелер // Читанка з історії філософії. Зарубіжна філософія ХХ сторіччя : у 6 кн. Кн. 6. – К. : Фірма “Довіра”, 1993. – С. 146–152.
5. Шарден де Т. Феномен людини [Текст] / Тейяр де Шарден // Читанка з історії філософії. Зарубіжна філософія ХХ сторіччя : у 6 кн. Кн. 6. – К. : Фірма “Довіра”, 1993. – С. 159–165.
6. Фукуяма Ф. Великий крах. Людська природа і відновлення соціального порядку [Текст] / Френсис Фукуяма; [пер. з англ. В. Дмитрука]. – Львів : Кальварія, 2005. – 380 с.

7. Цимбал Т. В. Людина у пошуках ґрунту : монографія / Тетяна Володимирівна Цимбал; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – К. : Кривий Ріг, 2010. – 284 с.
8. Людина в сучасному світі : колек. монографія : в 3 кн. Кн. 1. [заг. ред. д-ра філос. наук, проф. В. П. Мельника] ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, Ін-т соціогуман. пробл. людини Зах. наук. центру Нац. акад. наук України. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2012. – 578 с.
9. Філософія. Світ людини [Текст]. – К. : Стилос, 1999. – 234 с.
10. Хамітов Н. В. Самотність у людському бутті. Досвід метаантропології [Текст] / Назіп Віленович Хамітов. – К. : Гранослов, 2000. – 251 с.
11. Алексієвич С. Цинкові хлопчики [Текст] / С. Алексієвич. – К.: Vivat, 2016. – 368 с.
12. Алексієвич С. Час second-hand (кінець червоної людини). [Текст] / С. Алексієвич. – К.: Дух і Літера, 2017. – 464 с.
13. Алексієвич С. У війни не жіноче обличчя [Текст] / С. Алексієвич. – К., 2016. – 400 с.
14. Братасюк В. М. Особливості становлення особистості як суб'єкта права в контексті реалізації принципу верховенства права / В. М. Братасюк // Верховенство права: традиція доктрини та потенціал практики. [Монографія] / В. Г. Фатхутдінов, В. С. Шилінгов, О. М. Яремко та ін. За заг. ред. М. Г. Патеї-Братасюк. – Київ: вид-во Європейського ун-ту, 2010. – 536 с. – С. 161–181.
15. Табачковський В. Людина / В. Табачковський // Філософський енциклопедичний словник / Гол. ред. В. Шинкарук. – К.: Абрис, 2002. – С. 350.
16. Братасюк М. Г. Утвердження людини духовної як провідна ідея філософської системи Г. Сковороди / М. Г. Братасюк // Г. Сковорода в духовному житті України. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції у м. Тернополі 3-4 грудня 1992р. – Тернопіль, 1994. – С. 31–34.
17. Філософський словник / За ред. чл. кор. АН УРСР В. І. Шинкарука. – К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1973. – 600 с. – С. 264.

HOMO SOVIETICUS AS A SOCIAL TYPE OF PERSON (ON MATERIALS OF CREATIVITY S. ALEKSEEVICH)

Mariya Bratasiuk

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska str, 1, Lviv, 79000, Ukraine,
pateu_mag@ukr.net*

In the article on materials of creativity S. Alekseevich the Soviet type of person is investigated. Social as a form of collectivist “we”, for a long time is interpreted in sociologizing teachings

as a factor that is decisive in relation to man. The apogee of this view of man, its formation and development reaches in Marxism and the real type of embodiment of this philosophy became a Soviet man. This type of person has not yet attracted enough attention of Ukrainian researchers. And in vain, since, as the post-Soviet history has shown, its direct or indirect influence on the social processes of this era is without exaggeration, decisive.

For what happened in the 90s of the twentieth century, someone should be held accountable. The author's reflections on this topic are now useful and relevant to us, since Ukrainians in the same 90s experienced the same experiment on themselves as the Russians. Ukraine during this period too becomes a total criminalized society, forms oligarchic regime, losing a weak real republicanism, Ukrainians are in the position of the internally occupied people. This is the Ukrainian second hand second time.

The author entrusts responsibility for all these transformations of the 90s to an educated and spiritually developed part of society, representatives of the national elite. Not the executioners, and not the victims, are guilty of the fact that such a terrible experiment as the creation of a criminalized reality of the late 90's occurred. History has shown that in Russia at the end of the twentieth century. the spiritual potential of society was very scanty. The Russian intellectual elite betrayed its people. It is obvious that the spiritual dimension of Russian life was very superficial, according to S. Alekseevich, because very quickly this spirituality overcame the "depth of its own pocket". This check on spiritual maturity should pass every citizen, because everyone has to assert, protect, protect and defend the civilized principles of life. The legal order of life creates and protects everyone. The rule of law can not be created by one particular stratum of society. It is for everyone, especially the educated citizens, spiritual and intellectual elite, "Better People" (Dontsov), are called to be leaders of the nation, native human ideals and values.

The Ukrainian elite failed to pass this exam, and it can not remove responsibility for the degradation of social relations, the total criminalization of Ukrainian life. She also betrayed herself, her people, and her freedom, and her other ideals.

Key words: soviet man, freedom, totalitarianism, post-Soviet reality, social, socio-cultural environment.